

PERE M. ISERN I REGÀS, IMMA CABALLÉ I MARTIN

El costumari festiu a la costa de Llevant

Com podeu veure, el títol d'aquest article no fa referència explícitament a la comarca del Maresme. Aquesta franja litoral no respon exactament a una unitat històrica, geogràfica, jurídica, econòmica, lingüística ni tampoc costumística. Però no es tracta aquí de parlar d'aquest afer, sinó tan sols del calendari festiu d'un àmbit geogràfic que comprèn, si fa no fa, les poblacions que s'inclogueren a la comarca del Maresme, a la Divisió Territorial de la Generalitat republicana. A principis de segle aquesta zona l'anomenaven costa de Llevant.

Si prenem el calendari veurem que dins cada cicle festiu, Advent i Nadal, Carnestoltes, Quaresma i Pasqües, Festes del Foc i l'Aigua, Tardor i Estiu de Sant Martí, les mateixes festes que trobem en general a Catalunya, es repeteixen a la Costa de Llevant però amb uns trets diferencials que tractarem d'explicar.

Cal assenyalar que en aquest àmbit geogràfic la pèrdua de les tradicions i costums s'ha esdevingut abans que en molts altres llocs de terra endins. Les comunicacions marítimes i ferroviàries han fet avançar en la modernitat i els nous costums les poblacions costaneres. Així doncs, en molts casos parlarem de costums ja apartats per la cultura popular d'avui. No pretenem ser exhaustius amb les poques pàgines de què disposem i per això poden produir-se algunes omissions.

La festa de la Santa Creu a Mataró. Concurs de Tabernacles.

cicle d'advent i nadal

Abans d'arribar a les dates de Nadal s'havia celebrat per Sant Nicolau, el 6 de desembre, la festa dels minyons i en alguns llocs fins i tot s'elegia el Bisbetó. A Malgrat celebren la Festa Major d'Hivern.

Per la Puríssima, el dia 8, a Arenys de Mar és costum que els infants fumin matafaluga i grana de fonoll. Per això l'anomenen la Mare de Déu Fumadora.

Per Santa Llúcia, a més a més de ser la patrona de les modistes, se celebra la Festa Major d'Hivern a Caldes d'Estrac.

Els dies de Nadal presenten uns trets força generalitzats. Per exemple, a Mataró el 21 de desembre s'havia celebrat a la Riera la lluida Fira de Sant Tomàs, on es podien trobar galls dindis, bestiar i altres menjars propis de Nadal. El diumenge abans també hi ha fira a Tordera. Per aquestes dates s'inauguren les exposicions de pessebres com la que té lloc a la rectoria de Santa Maria de Mataró, la d'Arenys de Munt i altres.

La Nit de Nadal, a Sant Vicenç de Montalt el jovent encara recorre els corrals, agafa els carros, palla, etc., i ho col·loquen a la plaça del poble. Si bé avui aquest costum ha perdut els seus orígens i s'interpreta com una malifeta, possiblement formava part del conjunt ritual de Carnestoltes, que en aquest poble havia tingut una gran importància.

El 27 de desembre a Pineda s'ha celebrat tradicionalment la festa de Sant Joan de Nadal.

La vigília de Reis és propi assistir a la cavalcada i anar-los a rebre amb fanalots. Abans, a Mataró sortien colles de xicots proveïts de fogalls, que eren una mena de cordes d'espert degudament preparades; els encenien i els feien brandar, perquè s'encengués una flama respectable. A Arenys de Mar, les colles de joves arpleguen naps i els penjen a les cases de les fadrines que han fet parlar durant el darrer any, si

bé actualment això es fa més aviat de forma indiscriminada.

Arreu se segueix menjant el tortell de Reis amb la corresponent sorpresa o fava.

Dins el mes de gener tenia lloc la Mort del porc. Es tractava d'una festa familiar amb un ritual ben característic.

El 7 de gener se celebra a Argentona la Festa Major d'Hivern, en honor de Sant Julià. Per Sant Antoni, el 17 de gener s'havien fet nombroses cavalcades arreu i d'uns anys ençà s'ha reprès el costum, si bé ja no són els traginers i els pagesos els que hi participen —en queden ben pocs—, sinó genets que cavalquen pel seu compte, i així la festa resta sols per al lluïment d'una minoria. El Tres Tombs han perdut el seu sentit inicial, si bé en llocs com Mataró, Argentona i Vilassar, on encara se celebren, resulta una diada agradable.

És propi d'aquest dia el tortell de Sant Antoni, que és pagat pel qui ha tret la fava en el tortell de Reis. A Malgrat se celebra una fira.

Sant Sebastià havia estat venerat com a advocat contra la pesta i per això a Mataró i a Sant Genís de Palafolls eren Vot de Vila; a Tordera aquest dia, el 20 de gener, celebren la Festa Major d'Hivern en honor al mateix sant.

A Sant Vicenç de Montalt, el 22 de gener se celebra la Festa Major d'Hivern; antigament s'hi havia ballat el Ball Pla.

A Sant Pol de Mar, el 25 de gener, per Sant Pau, hi havia aplec i fira de molta anomenada; hi conflüen els artesans de diverses contrades de Catalunya, ja fos per vendre torrons, esclops o boixets entre d'altres productes. Aquest mateix dia a Mataró es venien els tortells de Sant Pau, que havien de comprar aquells a qui, al tortell de Sant Antoni, els havia tocat la fava. El dia 3 de febrer, també a Mataró, es repartien els Panets de Sant Blai, per guarir el mal de coll.

cicle de carnestoltes

Si bé el Carnestoltes és un cicle que actualment comença el Dijous Gras i arriba al Dimecres de Cendra, antigament en començaven les primeres manifestacions molt més aviat i quan prenien força era els dos dijous abans del gras, el de Comares i el de Compares. Aquests dies a Arenys de Mar, fins al final del segle passat, havia començat el Ball de Cançons, danses senzilles al so d'una cançó que ballaven diverses colles tot recorrent la vila. Semblantment, en altres poblacions costaneres com Calella, Sant Pol i Canet dansaven

En Pellofa, rei del Carnestoltes mataroní.

el «Toquen a córrer», una variant del Ball de Cançons.

El Dijous Gras era dia de fontades, la gent sortia fora vila a menjar truita amb botifarra i coca de llardons; el Carnestoltes començava a prendre cos. A Mataró sortia per aquests dies el Ball d'en Serrallonga, peça de teatre de carrer on diversos bandolers expliquen les seves trapelleries per tal que el cap els incorpori a la colla. D'uns anys ençà, el Carnestoltes mataroní s'ha revifat i s'hi han incorporat de nou els seus elements com la Mumarota, el bou de foc; els Botarges, la Guàrdia Reial d'en Carnestoltes; l'arenga i les serenates i els balls; l'escudella, agonia i mort; l'enterrament de la sardina; el testament, etc. En altres indrets com Calella, Canet, Arenys de Mar, la revifalla ha estat similar. A Argentona sortia el Ball de Gitanes i també a Sant Iscle de Vallalta. A Malgrat feien el Ball de l'Embrolla, amb una xarxa; a Palafolls dansaven el Rotlletó i el Ball de Cantirets; a Premià de Dalt, l'Espolsada; a Sant Genís de Palafolls, el Contrapàs. A Sant Vicenç de Montalt per Carnestoltes sortien els

Bòvols i les Margaridasses, els primers disfressats tots blancs amb una armilla de cuir a la qual lligaven una branca de gatosa; al cap, hi duïen un cabàs amb banyes; les Margaridasses eren homes vestits de dona. Sortien per Carnestoltes i atrapaven i apallissaven els qui no volien ballar les Gitanes o el Ball Pla; el dilluns anaven a «matar la gallina» i també entraven per les cases i ho regiraven tot. Tot aquest seguit de costums recorda una primitiva extraordinària, el Carnestoltes, el capgirament de les coses, la disbauxa, el regnat dels poca-soltes. Finalment, el Dimecres de Cendra, amb l'enterrament de la sardina, es tancava el cicle carnestoltesc per iniciar un període de recolliment profund.

cicle de quaresma i pasqua

La Quaresma s'havia representat com una vella de set cames, que es corresponien amb les set setmanes i que eren tallades en el transcurs d'aquest cicle. Era un costum propi que a mitja

En Robafaves per les Santes de 1979.

Quaresma sortís una capta infantil, les Serra-Velles, que anava per les cases i alhora que cantaven una cançó imitaven l'acció de serrar. A les cases solien donar-los ous, botifarres i llaminadures. A Mataró encara se celebra, i cada diumenge, a la Plaça de la Peixateria, se serra una cama de la vella, que hi està exposada tota la Quaresma. També tenia lloc aquests dies el salpàs, un ritu de purificació contra els mals esperits, que consistia a esquitjar sal humida a les parets de l'entrada de la casa.

A Canet, per Santa Florentina, el 14 de març, se celebrava un aplec al castell d'aquest mateix nom. A final d'abril, el 29, a Vilassar se celebra la Festa dels Sants Màrtirs.

El cicle pasqual comença el Diumenge de Rams, amb la benedicció de palmes, palmons i rams de llorer. Arreu és propi d'aquest dia penjar rosaris de pinyons al palmó i també s'hi pengen els Senyors i les Senyores, espècie de galleta que molt sovint s'acaba menjant.

El Dimecres Sant tenia lloc el salpàs, cerimònia de purificació ritual de les cases.

La nit de Pasqua se surt a cantar caramelles en llocs com Mataró i antigament a Sant Pere de Riu. A Sant Vicenç de Montalt, el cor parroquial ho fa l'endemà. Aquest és un dels costums que possiblement es perdran ben aviat, ja que pot observar-se que els dies de Pasqua han perdut el seu sentit ritual dins el calendari de festes per passar a ser dies de vacances de primavera dins un calendari laboral.

Les Trampes i l'Herald del dia de les Santes.

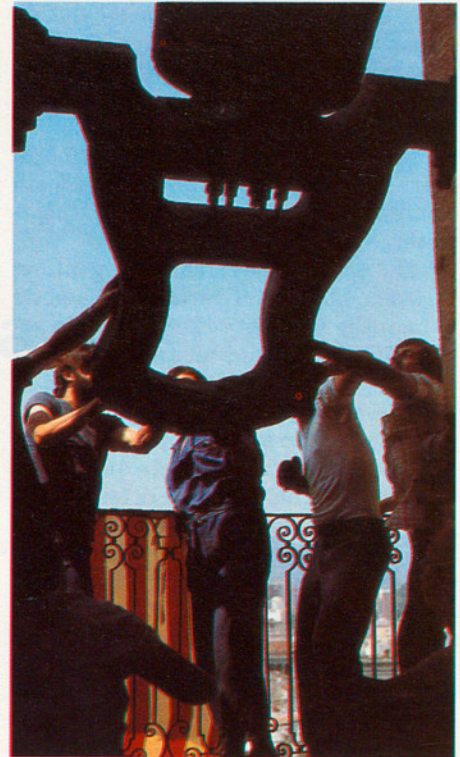
Antigament tota la Setmana Santa estava farcida de processons i manifestacions religioses, que en l'actualitat han desaparegut pràcticament. El dia de Pasqua, a Arenys de Mar, al matí sortien dues processons, l'una amb el Santíssim Sagrament i l'altra amb la Mare de Déu, que conflüen i per això l'anomenaven la Processó de l'"Encuentro". Abans s'havia fet en molts altres llocs de l'Ardiaconat de la Selva; actualment encara se celebra a Calella.

festes del foc i l'aigua

Sota aquest nom s'agrupa tot un seguit de festes que comprenen del maig a Sant Joan i tot l'estiu.

El mes de maig és un període de culte a la vegetació. Aquest nom servia per designar l'arbre, que presidia les festes. Una darrera manifestació d'aquest culte havia estat a Mataró la Festa de la Santa Creu, viva fins no fa gaires anys. El dia 3 de maig, la Invenció de la Santa Creu, se celebrava un captiri infantil, on la quitxalla, en colles de cinc, es llençava al carrer tot dient: «Un dineret per la Santa Creu, qui no el dona no va la cel». Entre quatre sostenien un tabernacle guarnit de ramatge i flors, amb unes creus representant el calvari o altres misteris de la passió de Crist; el que feia cinc era l'encarregat de la capta.

A Arenys de Mar, el mateix dia es col·loca la bandera al campanar, antic costum que recorda la primera reunió del comú de la vila.

El toc de la Barram a les festes de les Santes.

El 8 de maig se celebra l'aplec a Sant Miquel de Mata, prop de Mataró, i l'11 de maig, per Sant Ponç, se celebra a Tordera un aplec a l'ermita. El 22 de maig tenia lloc un aplec a l'ermita de Santa Rita, al veïnat de Valldeix, prop de Mataró.

Per l'Ascensió, a Argentona plantaven un arbre a la plaça que formava part de les festes de culte a la vegetació, i dansaven el Ball del Ciri.

La Fira de Mataró se celebra el Dilluns de Pasqua Granada, si bé en l'actualitat s'allarga més dies, però sense el contingut artesà que la distingia.

El Corpus havia estat una festa molt lluïda: arreu se celebraven processons, sortien els gegants i nans, etc. Argentona s'ha destacat sempre per les catifes de flors que confegia cada carrer. Avui, aquest costum es va perdent. En poblacions com Arenys de Munt, Arenys de Mar, Canet, Sant Andreu de Llavaneres, Mataró, tenien lloc les bredes o enramades. Actualment se'n continuen fent en algun d'aquests llocs, on es troben en franca recuperació, hi ha balls, serenates, jocs de cucanya i cercaviles, per cada carrer o veïnat.

A Calella el primer diumenge de juny té lloc un aplec sardanista de molta anomenada. Antigament, per la festa major de Sant Quirze i Santa Julita, el 16 de juny, s'havia fet el Ball de Morratxes i semblantment ho feien a Pineda, on també n'hi havia per la festa major.

La tradició de les fogueres de Sant Joan s'ha mantingut i fins i tot s'ha reviscolat els darrers anys. Aquesta nit

era anomenada de bruixes. A Arenys de Mar, Mataró i molts altres pobles era l'ocasió de curar la trencadura dels nens; el ritu es deia «fer passar pel roure».

A Vilassar de Dalt se celebra Festa Major i també a Sant Iscle de Vallalta i a Pineda, que l'anomenen la festa de Sant Joan Petit. A Malgrat celebren Vot de Vila per Sant Joan i Sant Pau.

Per la revetlla de Sant Pere es «crema la bóta» a Arenys de Mar i es fa una gran foguera per celebrar la dedicació de l'església.

El dia de Sant Pere és dia de festes majors a Canet, El Masnou i Premià de Dalt. Abans, a Pineda es ballava la Dansa, la Bolangera i el Ball Pla en la festa dels pescadors.

El 9 de juliol és la Festa Major d'Arenys de Mar en honor a Sant Zenó. L'endemà, Sant Cristòfol, és Festa Major a Premià de Mar. El dia 16, la Mare de Déu del Carme, és una diada en què tenen lloc processons marítimes com la d'Arenys de Mar.

El 25 de juliol és Festa Major a Sant Pol; antigament també s'hi ballava el Ball de Morratxes. El 27 és Les Santes, la Festa Major de Mataró. Hem de destacar la «Missa» cantada per un cor popular, les dormides dels gegants, la cercavila amb els Gegants, les Trampes, la Mumarota i altres elements festius i els balls i serenates que tenen lloc en el transcurs d'aquests dies. Antigament se celebrava el Llevant de Taula i el Ball de Morratxes, i també sortia l'Àguila i els Aguilons a la processó de la tarda.

L'impuls donat els darrers anys en aquesta festa és una mostra palpable d'un renovament en el contingut festiu en una societat que cada dia menysprea més aquest lleure i aquesta manifestació de cultura popular.

El 30 de juliol, Sant Nin i Sant Non, és Festa Major a Òrrius. L'1 d'agost, Sant Feliu, ho és a Cabrera i a Alella. L'endemà és Festa Major a Sant Iscle de Vallalta.

Per Sant Domènec, el 4 d'agost, se celebra la Festa Major a Argentona: hi ha Fira de Càntirs i nombrosos actes que contribueixen a una manifestació molt reeixida.

El 7 d'agost, per Sant Albert i Sant Gaietà, s'anava a buscar aigua a la gruta de Sant Josep a Mataró i s'hi menjaven anissos. L'11 d'agost és Festa Major a Santa Susanna i per la Mare de Déu d'Agost ho és a Sant Vicenç de Montalt i a Teià.

Per Sant Roc, el 16 d'agost, a Arenys de Mar se celebra el Vot de Vila. De bon matí hi ha un captiri pels carrers, fet pels macips, que, portant morratxes, ruixen amb aigua de roses tots els estands de cada casa. Abans, com que es

feia a la tarda, s'anomenava Llevant de Taula; actualment, té lloc un ball de morratxes anomenat Ball de Plaça. La Dansa d'Arenys, actualment és ballada per un esbart si bé antigament era tota la població que hi participava, i així ha deixat de ser una manifestació popular per convertir-se en un espectacle.

A Malgrat se celebra el Vot de Vila i és propi d'aquest dia el Ball de Sant Joan i Sant Pere.

El 18 d'agost hi ha un aplec a Santa Helena d'Agelli i Festa Major a Cabriels.

El dia 24 és Festa Major a Tordera, i el 25 a Sant Genís de Palafolls i Vilassar de Dalt. Per Santa Rosa, el 30, hi ha festa al Masnou.

L'1 de setembre se celebra un aplec a l'ermita de Sant Llop de Dosrius, on es reparteixen pans beneïts. També s'havia fet antigament un aplec a l'ermita que aquest sant té dedicada a Sant Vicenç de Montalt.

El dia 8, les Marededéus trobades, és Festa Major a Caldetes i a les Ferreries de Palafolls. El mateix dia hi ha aplecs als santuaris de la Cisa (Premià de Dalt) i de la Misericòrdia (Canet de

Mar). El 16 de setembre és Festa Major a Sant Cebrià i a Tiana.

cicle de tardor i estiu de sant martí

La darrera setmana de setembre trobem les Festes de la Minerva a Calella, el dia 22, i a Sant Andreu de Llavaneres, el tercer diumenge, on tenia lloc el Ball de Gitanes (darrerament n'han canviat les dates per tal que en puguin gaudir els estiuers).

El 27 de setembre, a Sant Cebrià de Vallalta, celebren la festa dels Sants Metges.

El 21 d'octubre hi havia una festa extraordinària al castell de Santa Florentina de Canet; hi prenien part gegants, nans, cavallers, i al pati del castell hi havia una fira de flors i galindanes. El segon diumenge té lloc l'aplec del Remei a Arenys de Munt.

Per Sant Simó, el 28 d'octubre, se celebra un aplec a l'ermita que té dedicada a Mataró. Es venen els Sabres, un pa ritual en forma d'espasa i fet d'una pasta semblant al brioix.

El dia 2 de novembre començava a Mataró el novenari d'ànimes i els escolans feien rifes força originals mitjançant rodolins. En altres llocs, com Arenys de Mar, hi havia les rifes de panellets, fetes amb una cantarella grotesca enmig de la riera. Per Sant Martí, l'11 de novembre, és Festa Major a Arenys de Munt i Teià, i el diumenge immediat se celebra un aplec a l'ermita de Sant Martí de Mata als afores de Mataró. El 17 de novembre, Sant Iscle i Santa Victòria, és Festa Major a Sant Iscle de Vallalta i a Dosrius; el 30 de novembre, Sant Andreu, és Festa Major a Sant Andreu de Llavaneres.

Com heu pogut veure, en moltes poblacions hi ha dues festes majors, que corresponien a l'estiu i a l'hivern; en altres s'hi afegeixen les festes del Vot de Vila, o sigui les veneracions per algun sant que els va curar de la pesta o d'altres epidèmies. Al costat d'aquestes festes pròpies hi ha les que segueixen el calendari festiu general per a la nostra cultura d'influència. En alguns casos hem pogut observar «supervivències de costums primitius», com en diuen els etnòlegs; en d'altres, festes renovades amb el pas del temps.

La relació de festes que hem exposat no és definitiva: en alguns casos ens en pot haver passat per alt alguna i constantment cal actualitzar les dades. Tot i així, esperem haver contribuït a fer conèixer la riquesa del calendari festiu de la Costa de Llevant. ☺

Pere M. Isern i Regàs. Economista per ESADE. Imma Caballé i Martín. Experta en temes folklòrics.

La dansa d'Arenys per la Festa de Sant Roc.

En Tallaferro, gegant arenyenc.